

Pavel Otmar Krafl, *Polské provinciální synody 13.–15. století*, Praha 2016, Práce Historického ústavu AV ČR, Series A, Vol. 70, ss. 176

W historii polskiego prawa kościelnego okresu średniowiecza szczególną rolę odgrywały synody legackie, prowincjonalne i diecezjalne. Stąd badania nad tymi instytucjami prawnymi od lat stanowią jeden z ważniejszych nurtów — choć ostatnio trochę zaniedbany — szeroko rozumianej mediewistyki. Wśród prac nawiązujących do tego pola badań warto zwrócić uwagę na wydaną w ubiegłym roku książkę czeskiego historyka Pavla Krafla poświęconą polskim synodom prowincjonalnym od XIII do XV w. Jej Autor, związany z Akademią Nauk Republiki Czeskiej, obok Zdeňki Hledíkovéj (Uniwersytet Karola), której zawdzięczamy m.in. edycję średniowiecznych synodów praskich, a także Blanki Zilynskiej (Czeska Akademia Nauk), specjalistki w zakresie synodów utrakwistycznych, należy obecnie do najwybitniejszych znawców historii synodów w średniowiecznych Czechach. Jest m.in. autorem pracy na temat synodów diecezji ołomunieckiej oraz edycji statutów synodalnych tejże diecezji (*Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku*, Praha 2003), a także redaktorem tomu *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII–XV. Kolektivní monografie* (Praha 2008), który powstał w oparciu o referaty wygłoszone na międzynarodowej konferencji naukowej w Pradze (22–24 XI 2006) z udziałem kilkudziesięciu badaczy z Europy i USA. Swoimi zainteresowaniami badawczymi Krafl obejmuje nie tylko

synody czeskie, ale również średniowieczne synody partykularne metropolii gnieźnieńskiej, zwłaszcza synody prowincjonalne i legackie, którym już wcześniej poświęcił cztery artykuły¹. Jak wynika z lektury omawianej pracy, jej Autor, śledząc dokonania polskich historyków z ostatnich lat, zestawione w bibliografii, dokonał przepracowania oraz uzupełnienia swoich wcześniejszych ustaleń, co widać chociażby w przygotowanym przez niego wykazie synodów prowincjonalnych (s. 104–106).

Praca Krafla poza spisem treści, wstępem, wykazem źródeł i literatury oraz wykazem skrótów, umieszczonymi na początku książki (s. 5–26), a także indeksem miejsc i osób oraz streszczeniem pracy w języku polskim i angielskim, które znajdziemy na końcu (s. 151–174), składa się ośmiu zasadniczych części (s. 27–90) i niemal tyle samo stron liczącego aneksu (s. 91–150), przygotowanego w postaci trzech katalogów: statutów legackich, synodów prowincjonalnych gnieźnieńskich oraz statutów prowincjonalnych tejże metropolii kościelnej. Taki układ pracy nie budzi zastrzeżeń, choć niektóre podrozdziały, jak na przykład dotyczące instytucji synodów legackich i prowincjonalnych (s. 41–44), czy ogólnej charakterystyki synodów prowincjonalnych metropolii gnieźnieńskiej (s. 79–83), powinny być nieco obszerniejsze. To przecież jedne z ważniejszych fragmentów związane z tematem pracy. Natomiast dołączone do niej katalogi będą zapewne pomocne dla młodych adeptów historii prawa kościelnego i ustawodawstwa synodalnego metropolii gnieźnieńskiej. Również krótkie streszczenia w języku polskim i angielskim pozwalają czytelnikom nieznającym języka czeskiego na ogólną orientację w treści omawianej publikacji, co jest niewątpliwym atutem książki Krafla.

W rozdziale poświęconym przeglądowi źródeł i literatury dotyczącej badanych synodów Autor zestawiał najważniejsze publikacje na temat prawa kościelnego w średniowiecznej Polsce, a także bibliografie i artykuły omawiające stan badań nad ustawodawstwem synodalnym. Następnie omówił wydane drukiem źródła do dziejów polskich synodów legackich i prowincjonalnych, a w kolejnych dwóch podrozdziałach przedstawił najważniejszą literaturę przedmiotu dotyczącą synodów legackich i statutów wydawanych na tychże synodach oraz synodów prowincjonalnych wraz z ustawodawstwem synodalnym. Autor wykazał się tu bardzo dobrą znajomością zarówno prac wydanych dawniej, jak i współcześnie (do roku 2015 włącznie). Co do wykorzystanej literatury przedmiotu, pewien niedosyt może budzić brak niektórych wydawnictw z ostatnich lat, jak chociażby pracy Wojciecha Barana-Kozłowskiego o arcybiskupie Henryku Kietliczu (*Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz 1199–1219. Działalność kościelna*

---

¹ P. Krafl, *Přehled provinciálních synod Hnězdna z let 1206–1503*, „Slovanské historické studie” 25, 1999, s. 5–34; idem, *Provinciální synody hnězdenské církevní provincie do začátku 16. století*, „Prawo Kanoniczne” 43, 2000, 1–2, s. 37–78; idem, *Akte katedrálních kapitul hnězdenské církevní provincie jako pramen k provinciálním synodám*, „Revue církevního práva” 15, 2000, 1, s. 35–46; idem, *Legátská statuta pro Polsko a provinciální statuta Hnězdna do konce 15. století*, „Sborník archivních prací” 51, 2001, s. 395–438.

i polityczna, Poznań 2009), w której znalazł się duży fragment dotyczący działalności synodalnej arcybiskupa Henryka, czy chociażby najnowszej biografii kardynała Fryderyka Jagiellończyka (*Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka 1468-1503*, Kraków 2011), autorstwa Natalii Nowakowskiej.

W następnych trzech podrozdziałach czeski historyk omówił instytucję synodu legackiego i synodu prowincjonalnego w świetle powszechnego i polskiego prawa kościelnego, a także poruszył zagadnienie tzw. zjazdów biskupów i kolokwii książeńcych oraz omówił statuty legackie wydane dla Polski, o czym pisał wcześniej². Dziwi trochę, że podjęte przez niego zagadnienie tzw. zjazdów biskupów ograniczył jedynie do połowy XIV w. Od czasu ukazania się bowiem *Studyów krytycznych do dziejów średniowiecznych synodów prowincjonalnych kościoła polskiego* Władysława Abrahama (Kraków 1917) w wielu pracach historycy nie mają pewności, które ze zjazdów arcybiskupów gnieźnieńskich z podległymi ich jurysdykcji biskupami sufraganami (bądź ich delegatami) należy uznać za synody prowincjonalne, a które za zwyczajne zjazdy biskupów. Wynika to często z różnych zawiłości terminologicznych, a przede wszystkim odczuwalnego braku źródeł, które nie pozwalają weryfikować pojedynczych zazwyczaj wzmianek na temat synodów czy zjazdów biskupich. Problem ten nie dotyczył jednak tylko okresu do połowy XIV w., ale również odnosi się do zjazdów biskupów z XV w., i, jak widać z recenzowanej pracy, pozostaje otwarty i domaga się dalszych studiów. Nie ma natomiast wątpliwości, że Autor doskonale orientuje się w prowadzonej na ten temat dyskusji, m.in. wpisując w swój wykaz synodów prowincjonalnych synod w Uniejowie, zwołany przez arcybiskupa Janusza Suchegowilka w 1376 r., a nie umieszczając w nim zwołanego przez Mikołaja Kurowskiego synodu prowincjonalnego w Łęczycy w 1402 r., gdyż uważa go za zjazd biskupów³.

Najwięcej miejsca Krafl poświęcił omówieniu synodów prowincjonalnych arcybiskupów gnieźnieńskich do początku XVI w. (s. 55–78). Całość materiału podzielił na trzy części: synody prowincjonalne w okresie formowania się partykularnego prawa kościelnego (do 1326 r.), synody okresu prac kodyfikacyjnych (od połowy XIV do połowy XV w.) oraz synody zwoływane w sprawie kontrybucji królewskich (druga połowa XV w.). Niewątpliwie taki podział jest uzasadniony, choć w dłuższej perspektywie czasowej trzeba pamiętać, że prace kodyfikacyjne podjęte przez abp. Mikołaja Trąbę, czego efektem był słynny zwód wieluniańsko-kaliski z 1420 r., nieznacznie tylko uzupełniony przez abp. Wojciecha Jastrzębka na synodzie łęczyckim w 1425 r., zakończyły się już w pierwszej ćwierci XV w.

---

² P. Krafl, *Tzv. sjezdy biskupů v Polsku vrcholného středověku*, w: *Církev a stát (Sborník příspěvků z 4. ročníku konference)*, red. M. Lamparter, Brno 1999, s. 19–30; idem, *Legátská statuta pro Polsko*, s. 399–403, 408–420.

³ Szerzej na ten temat pisałem w innym miejscu — L. Zygmier, *Działalność synodalna arcybiskupa Mikołaja Kurowskiego*, RH 88, 2012, s. 113–115; idem, *W sprawie synodów arcybiskupa gnieźnieńskiego Janusza Suchegowilka (1374–1382)*, w: *Kościół i duchowieństwo w średniowiecznej Polsce i na obszarach sąsiednich*, red. R. Biskup, A. Radziwiński, Toruń 2013, s. 223–242.

Natomiast ich kontynuacja nastąpiła dopiero w czasach abp. Jana Łaskiego, czego efektem była kolejna kodyfikacja prawa prowincjonalnego metropolii gnieźnieńskiej, powstała w latach 1523–1527, co w sposób oczywisty nie znalazło odzwierciedlenia w pracy Krafla, dotyczącej jedynie synodów zwołanych do początku XVI w. Pomijam tu dyskusję, czy w historii synodów prowincjonalnych metropolii gnieźnieńskiej koniec XV w., ewentualnie początek wieku XVI, jest odpowiednią cezurą. Wydaje się bowiem, że w życiu Kościoła polskiego dopiero okres reformacji i późniejszej reformy trydenckiej zamyka pewną epokę w dziejach wspomnianej instytucji prawa kościelnego.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że Autor w omawianym fragmencie książki, w oparciu o najnowsze badania polskich historyków, uzupełnił lub zmienił swoje wcześniejsze ustalenia na temat synodów prowincjonalnych z przełomu XIV i XV w. Dotyczy to zwłaszcza dwóch synodów abp. Janusza Suchegowilka z 1376 i 1378 r., synodu abp. Dobrogosta Nowodworskiego z 1398 r., a także odrzucenia synodu z 1402 r., który według Krafla był zjazdem biskupów, a według innych historyków był synodem prowincjonalnym (s. 66–67, przyp. 64). Podsumowaniem rozważań na temat synodów prowincjonalnych gnieźnieńskich są dwa kolejne fragmenty, w których Autor dokonał ogólnej charakterystyki tychże synodów, a także przedstawił w skrócie ich ustawodawstwo. Poza krótkim omówieniem przyjętej w pracy periodyzacji, a także motywów, którymi kierowano się przy zwoływaniu zgromadzeń synodalnych, zwrócił uwagę na terminy i miejsca ich obrad oraz uczestników, odnosząc się tu również do dawniejszej literatury na ten temat, a mianowicie prac ks. Michała Morawskiego i ks. Ignacego Subery (s. 79, przyp. 1). Jak stwierdził czeski historyk, synody prowincjonalne metropolii gnieźnieńskiej zwoływane były w różnych terminach w ciągu roku, głównie od marca do października, zależnie od potrzeb, i trwały zazwyczaj kilka dni. Tylko dwa z nich obradowały w Gnieźnie, a pozostałe w innych miejscowościach, leżących najczęściej w dobrach arcybiskupów gnieźnieńskich, przy czym od XIV w. odbywały się one z reguły w Łęczycy, Uniejowie i Kaliszu. Ważnym aktem prawnym regulującym te sprawy były statuty abp. Jana Łaskiego z 1523 r., które jednak chronologicznie nie mieszczą się w pracy Krafla i dlatego nie zostały tu przywołane. Trzeba jednak pamiętać, że ich postanowienia, zwłaszcza co do terminu zwoływania synodów (od św. Bartłomieja do Wielkiego Postu), były następstwem obowiązywania prawa zwyczajowego już od dłuższego czasu. Poza arcybiskupem, wyjątkowo jego delegatem, w synodach prowincjonalnych brali udział biskupi sufragani metropolity gnieźnieńskiego lub ich delegaci, opaci, a także przedstawiciele kapituł katedralnych. Sporo miejsca czeski historyk poświęcił ostatniej grupie delegatów, przypominając postanowienia synodalne w tej materii. W niektórych synodach prowincjonalnych gnieźnieńskich brał udział również arcybiskup lwowski lub biskupi lwowskiej prowincji kościelnej — Autor wspomina o ich obecności w swoim katalogu — co właśnie w tej części książki powinno być chociaż krótko skomentowane. Co do ustawodawstwa synodalnego Autor skupił swoją uwagę zarówno na statutach i zbiorach statutów datowanych, jak i na zachowanych fragmentach

niedatowanych statutów (I i II redakcję statutu „Crescente cottidie”, statut „De anno gracie” oraz statut „De hiis autem”), którymi już wcześniej zajmował się m.in. Władysław Abraham.

Kolejna część pracy Krafla (s. 91–103) to katalog statutów legackich wydanych dla Polski, począwszy od statutów synodu wrocławskiego archidiacona Jakuba z Liège (1248), a na statutach synodu kardynała Gentilisa (1309) skończywszy. Katalog ten stanowi właściwie powtórzenie wcześniejszego katalogu opublikowanego przez tegoż Autora w 2001 r., ale został on uzupełniony najnowszą literaturą przedmiotu. Również katalog synodów prowincjonalnych (s. 104–138) i katalog statutów prowincjonalnych (s. 139–150) nawiązuje do wcześniejszych publikacji czeskiego historyka, uzupełnionych o najnowszą literaturę przedmiotu. Podkreślić należy, że w katalogu synodów dostrzegamy pewne zmiany w stosunku do wcześniejszych ustaleń Krafla, o czym już wspominałem. Najważniejsze z nich to umieszczenie w tymże katalogu: synodu uniejowskiego abp. Janusza Suchegowilka (1376), zgromadzenia biskupów w Kaliszu (1378), synodu kaliskiego abp. Dobrogosta Nowodworskiego (1398) oraz synodu łęczyckiego abp. Wojciecha Jastrzębca (1430), a ponadto uściślenie dat dziennych: synodu uniejowskiego z 1414 r. (5 sierpnia), synodu wieluńskiego z 1420 r. (15–22 stycznia) oraz synodu łęczyckiego z 1422 r. (24–27 sierpnia). Nie znalazł się natomiast w tymże katalogu synod prowincjonalny z 1402 r., który zdaniem Autora był jedynie zjazdem biskupów, a także rzekomy synod łęczycki z 1423 r., wymieniany w dawniejszej literaturze przedmiotu.

Podsumowując, należy stwierdzić, że omówiona tu praca stanowi ważne ogniwo w badaniach nad polskimi synodami i ustawodawstwem synodalnym epoki średniowiecza. Jest ona poniekąd kontynuacją badań podjętych wcześniej przez Ignacego Suberę, z wyraźnym zawężeniem czasowym (tylko do końca XV w.) tych badań, ale przy znacznie głębszym wykorzystaniu źródeł i literatury przedmiotu. To niewątpliwe atuty dzieła Pavla Krafla. Być może dalsze badania szczegółowe, a zwłaszcza kwerenda źródeł niewydanych drukiem, uzupełni w przyszłości niektóre z ustaleń czeskiego historyka. Jednak to, co już zostało przez niego dokonane na polu studiów nad polskim prawem kościelnym epoki średniowiecza, zasługuje niewątpliwie na podkreślenie.

Leszek Zygmier
(Ciechanów)